

пам'яток історії та культури – 40 років): Збірник матеріалів і документів (упор.: Титова О.М., Пархоменко М.Т., Демиденко О.О.). – К., 2007. – С. 22.

7. Козак Д.Н. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні / Матеріали спільного засідання Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і вченої ради Інституту археології НАН України. – К., 2009. – С. 1–2.

8. Титова О., Кенін Д. Принципи організації археопарків // Вісник УТОПШК. – Вип. 1. – 2000. – С. 55–62.

9. Пархоменко М. “Сім чудес світу” по-українськи // Відлуння віків. – № 1(7). – 2007. (див. обкладинку).

10. Ліньова Є.А. Стан та перспективи розвитку охорони культурної спадщини України // Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яток охоронне законодавство України. – К., 2002. – С. 12–13.

11. Вечерський В. Правове регулювання охорони історико-культурної спадщини // Культура в законі. Стан та проблеми правового регулювання культури в Україні. За редакцією Гриценка О. – К., 1998. – С. 99.

12. Пам'яток охоронна звитяга (замість передмови) // Збережена спадщина (Українському товариству охорони пам'яток історії та культури – 40 років): Збірник матеріалів і документів (упор.: Титова О.М., Пархоменко М.Т., Демиденко О.О.). – К., 2007. – С. 5–15.

Титова Е.Н. Некоторые актуальные вопросы сохранения культурного наследия Украины

В данном исследовании акцентируется внимание на наличии в Украине значительного массива объектов историко-культурного наследия, а также на многочисленных проблемах их сохранения в современных условиях.

Tytova O.M. Some actual questions of cultural heritage's maintainance in Ukraine

Main attention of this research is accented on a presence in Ukraine of considerable array of historical-and-cultural heritage's objects and also on the numerous problems of their maintainance in modern terms.

**Г.О. АНДРЕС
Н.М. РУДИКА**

Вчення М.К Реріха та його вплив на формування міжнародних засад охорони культурної спадщини

Реріх-філософ, Реріх-культуролог завжди шукав шляхи для поєднання старого та нового світу, він був переконаний у наявності внутрішньої єдності людства. Саме збереження культурної спадщини всією міжнародною спільнотою як елементу культури в цілому забезпечує безперервну лінію наступності, водночас, охорона культурної розмаїтості світу є одним із найважливіших – й

до сьогодні актуальних – аспектів реріховської концепції Культури і створеної ним філософської системи.

Важливим етапом діяльності М.К. Реріха стало втілення в життя спеціальної міжнародної угоди про охорону пам'яток культури під час війни й у мирний період, відомої в усьому світі як Пакт Реріха. Угода залишається діючою й до нашого часу.

Особи, подібні М.К. Реріху, завжди вражають єдністю й цілісністю світосприйняття; їх справи та думки випереджають наміри людей, на багато століть залишають позаду свій час. Микола Реріх – це видатна особистість широкого масштабу: художник, визначний учений, філософ і письменник, відомий мандрівник і суспільний діяч, багатобарвним і багатозначним мистецтвом якого захоплюються цілі покоління [1]. Про М.К. Реріха чимало сказано і написано, однак, його творчість не перестає викликати інтерес і в наш час. Цілком виправданою є увага до теми Культури у його творчості, оскільки важливість і необхідність збереження культурної спадщини всією міжнародною спільнотою випливають із його філософського вчення.

Науковці різних країн, дослідники різних напрямів науки намагаються дослідити творчу спадщину М.К. Реріха: В. Акуленко, Е. Александров, О. Вільхова, Н. Лашенко, Л. Малашевська, В. Мельников, Л. Пермінова, К. Романов, М. Скачкова, Т. Яла мов, – і це далеко не повний список. Створюються наукові центри й об'єднання імені М.К. Реріха в Болгарії, Росії; відкриваються музеї, проводяться міжнародні наукові конференції [2].

Світову славу М.К. Реріху принесли його численні художні твори (“Небесний бій”, “Ангел останній”, “Справи людські”, “Град приречений”, “Заграва”, “Вісник”). На виставках, що проходили в різних країнах, картини митця отримали міжнародне визнання: у Бельгії йому було вручено золоту медаль; в Італії – вищий диплом “Ор Конкур”; у Швеції був відведений окремий зал для демонстрації полотен М.К. Реріха і вручено орден Командора Північної Зірки I ступеня тощо. Літературні твори М.К. Реріха (“Серце Азії”, “Культура і цивілізація”, “Знамено світу”) є цілісною науково-філософською концепцією [3].

Філософський світогляд М.К. Реріха сформувався під помітним впливом східної філософії. Микола Костянтинович серйозно вивчав багато першоджерел, виявляючи особливий інтерес до філософії буддизму, яка зацікавила його своєрідним вирішенням деяких етичних проблем і запереченням кастових привілеїв; досліджував феномен індійської йоги (як явища) – безпосереднім свідком якого був сам, а також деякі інші, мало вивчені явища людської психіки (гіпноз, передача думки на відстань тощо). Певний вплив на молодого М.К. Реріха справили погляди Дж. Рескіна та Л.М.Толстого.

Особливу увагу М.К. Реріх звертав на питання “вчителя й учня”. Вільне та свідоме шанування Вчителя, на думку Миколи Костянтиновича, складає одну з багатьох основних рис Індії [4]. М.К. Реріх цінував у духовному наставництві здатність до узгодження традиційного навчання з новими умовами життя: Учитель не дає смерти давнім традиціям, але щоб їх пізнати,

учень повинен розвивати в собі спостережливість, пильність, психологічну чуйність [5]. Також у своєму вченні Микола Реріх приділяв увагу сюжету “світового дерева” і темі Дороги та Подорожнього: вона означає, насамперед, духовні мандри та напружені пошуки правди, здатність нескінченного переосмислення свого життя і свого місця в Універсумі.

Наукові пошуки (зацікавлення Миколою Реріхом проблемою спільного джерела слов'янської та індійської культур, а також вивчення міграцій стародавніх народів) привели сім'ю Реріхів у 1923 р. до Індії. Головною метою їхньої роботи стало вчення Жива Етика (Живая Этика, Living Ethics, Lebendige Ethik, Éthique de Vie; інша рівнозначна, але менш уживана назва – Агні Йога (Agni Yoga) – філософсько-етичне вчення, що охоплює всі сторони буття – від космологічних питань до повсякденного життя людини [6].

Особлива увага в Живій Етиці приділяється питанням самопізнання й самовдосконалення, зв'язку людини з його внутрішньою природою, питанням індивідуальної та суспільної творчості, співробітництву, вихованню і становленню людини. Творці цієї системи, випереджаючи філософську науку свого часу, трактували такі фундаментальні поняття, як “матерія”, “дух”, “енергія”, розглядали світобудову як грандіозну та безмежну систему одухотвореного Космосу, що включає в себе велику кількість енергетичних структур, в т.ч. й людину. Відповідно до Живі Етики – Любов і Краса виникають у просторі Культури і визначають якість еволюції [7].

Микола Реріх, котрий утілював еволюційно-космічні ідеї Живі Етики в прекрасних художніх полотнах і науково-літературних працях, а також Олена Реріх, яка провела титанічну роботу з його текстами, зробили значний внесок у формування нового планетного мислення й нової суспільної свідомості.

Учення М.К. Реріха розглядає будь-яке земне явище з точки зору взаємодії духу і матерії та енергетики цієї взаємодії. Такий підхід дає можливість виявити реальний сенс явищ, установити його причинні зв'язки і взаємодію. В Живій Етиці поставлена проблема Культури як засобу спасіння планети від катаклізмів майбутнього [8]:

“Культура есть истинное просветленное познание.

Культура есть научное и вдохновенное приближение к разрешению проблем человечества.

Культура есть красота во всем ее творческом величии.

Культура есть точное знание вне предрассудков и суеверий.

Культура есть утверждение добра во всей его действительности.

Культура есть песнь мирного труда в его бесконечном совершенствовании.

Культура есть переоценка ценностей для нахождения истинных сокровищ народа.

Культура утверждается в сердце народа и создает стремление к строительству.

Культура воспринимает все открытия и улучшения жизни, ибо она живет во всем мыслящем и сознательном.

Культура защищает историческое достоинство народа” [9].

Тема Культури, яку М.К. Реріх писав із великої літери й розумів як “культ Світла”, – основний мотив його багатогранної творчості [10].

Установка на синтез пов’язує ранню й пізню творчість М.К. Реріха. Культура розкриває свій зміст як цілісний організм, усі органи якого можуть працювати лише узгоджено [11]. Вона є синтез і триєдність Мистецтва, Науки й Релігії [12].

У древніх орнаментах, стародавній музиці, народному фольклорі М.К. Реріх прагнув відшукати “однакове вираження людських відчуттів” і почерпнути “повчальні психологічні висновки про тотожність людських виражень”. Осягнути це можливо тільки за допомогою особливої здатності – синтезуючої глибину почуття, інтелекту, інтуїції, названої у Вченні Живой Етики як “запалений вогонь серця”, і складає глибинну, тасмну мову Культури: “За границями зримого создается и особый язык. Непередаваемое чувствознание творится там, где мы соприкасаемся с областью духа. В этой державе мы понимаем друг друга несказуемыми рунами жизни” [13].

Намагаючись перевести ці формули в дію і мислити в усвідомленні Культури синтетично й аналітично одночасно, необхідно виходити з визнання взаємообумовленої диференціації і єдності кожної національної культури в Культурі всього людства. Тобто, можна говорити про принцип цілісності й розмаїтості світової культури внаслідок унікальної неповторності кожної національної культури людства. Чим більш неподібна і своєрідна культура народу, тим більшу цінність вона являє для людства в цілому. Культура малого етнічного співтовариства може бути настільки ж важливою і рівнозначною, як і культура великого етносу.

Реріх-філософ, Реріх-культуролог завжди шукав шляхи для поєднання старого і нового світу, лінію наступності й взаєморозуміння. Він був переконаний у наявності внутрішньої єдності людства і загальної колиски культур. Саме збереження культурної спадщини всією міжнародною спільнотою як елементу культури в цілому забезпечує цю безперервну лінію наступності, водночас, охорона культурної розмаїтості світу є одним із найважливіших – й до сьогодні актуальних – аспектів реріхівської концепції Культури і створеної ним філософської системи.

“Моя идея о сохранении художественных и научных ценностей, прежде всего, заключалась в создании международного импульса к обороне всего самого драгоценного, чем живо человечество” [14]. Ці слова М.К. Реріха підтверджуються його діяльністю, адже справді важливим її етапом стало втілення в життя спеціальної міжнародної угоди про охорону пам’яток культури під час війни й у мирний період. Ідеї М.К. Реріха були на його прохання перекладені на “мову” міжнародного права професорами Г. Шклявером і Г. Лапраделем і відомі в усьому світі як Пакт Реріха (Договір про захист художніх і наукових закладів й історичних пам’яток), підписаний представниками 21 американської республіки 15 квітня 1935 р. в Білому Домі у

Вашингтоні за участю Президента США Франкліна Рузвельта [15]. Згодом до Пакту приєдналися ще 15 країн.

Комітет Пакту і Знамена Світу був заснований ще в 1929 р. у Нью-Йорку, в 1930 р. – також у Парижі та Брюгге. Перша і Друга Міжнародні Конференції Пакту відбулися в Брюгге в 1931 та 1932 р. О.І. Реріх писала: “На другій Конференції Пакту в Брюгге нашими представниками був заявлений протест проти руйнування Храму Спасителя і Симонова монастиря” в Росії. Третя Конференція відбулася у Вашингтоні в 1933 р. У ній взяли участь дипломатичні представники 36 держав.

Ідею Пакту підтримали відомі сучасники – Ромен Ролан, Бернард Шоу, Альберт Ейнштейн, Томас Манн та інші [16]. Пакт Реріха став першим міжнародним актом, спеціально присвяченим охороні культурних цінностей, єдиним документом у цій сфері, прийнятим міжнародною спільнотою після I Світової війни.

У документі, який складався з преамбули і 8 статей, зазначалося, що історичні пам’ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади розглядаються як нейтральні та як такі, що поважатимуться і користуватимуться захистом з боку воюючих сторін. Це стосувалося також їх персоналу. Така ж повага і захист надавалися історичним пам’яткам, музеям, науковим, художнім, навчальним і культурним закладам як у мирний час, так і під час війни (ст. 1). Щоб вирізняти вищезазначені пам’ятки і заклади, передбачалося вести й використовувати розпізнавальний прапор – червоне коло з трьома червоними кружками всередині на білому тлі (ст. 3). Пам’ятки та заклади, що використовуються у воєнних цілях, позбавляються привілеїв, визначених у Договорі (ст. 5) [16].

II Світова війна масштабами знищення завдала колосальної, ще більшої, ніж попередня війна шкоди, і після її закінчення світова спільнота остаточно переконалася в необхідності збереження пам’яток від такого роду конфліктів. Питання нейтралітету, захисту і поваги до пам’яток, почерпнуте з Пакту Реріха, знайшло своє втілення у Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, яку було прийнято 14 травня 1954 р. в Гаазі (ратифікована УРСР у 1957 р.) [17].

Пакт Реріха заклав основи міжнародно-правової охорони культурної спадщини і залишається діючим до нашого часу.

Для порятунку культурної спадщини потрібно співробітництво в загальносвітовому масштабі. Об’єднання і відновлення людства М.К. Реріх убачав не в революційних перетвореннях, а в усвідомленні всіма людьми етичних норм поведінки, у прилученні їх до справжніх цінностей людства, він вважав, що для дійсного об’єднання народу однієї політичної єдності недостатньо, потрібно закладати духовність через Красу і Культуру.

Із пізнанням глибини і багатомірності творчої спадщини родини Реріхів інтерес до Реріха-мислителя не буде втрачати актуальності, адже М.К. Реріх не тільки закликав до вивчення внутрішнього, глибинно-творчого потенціалу

людини, але нагадував про радість духовно-просвітленого життя і про відповідальність людей за долю Землі і Культури.

Усе вчення Миколи Костянтиновича Реріха засноване на прагненні підняти людину на більш високий моральний рівень, дати їй орієнтир у світі. Ще багато ідей можуть бути почерпнуті з вчення М.К. Реріха в майбутньому.

1. Труды первой международной конференции “Рериховское наследие” (Краткое изложение некоторых статей С. Иконникова Вступительное слово Л. Малашевская). – СПб., 2001. – С. 1.

2. *Ольховая О.* “Музей мы строим небывалый...” (О строительстве музея Н. Рериха в Новосибирске) // Труды первой международной конференции “Рериховское наследие”. – СПб., 2001. – С. 10–11.

3. Там само.

4. *Трофимова Е.А.* Таинство преемственности: идеи Рериха и международная охрана культурных ценностей // Проблемы развития человека и общества. Сборник научных трудов. Редколлегия: Е.А. Гусева (отв. ред.), Т.И. Маркова, Е.А. Трофимова и др. – СПб., 2000. – С. 166–173.

5. Трофимова Е.А. Николай Рерих как мыслитель: Рериховское наследие // Труды II Международной научно-практической конференции. – СПб., 2003. – С. 150.

6. Русская философия: Словарь / Под общ. ред. М. Маслина., 1999. – 656 с.

7. *Шапошникова Л.В.* Космическое мышление и новая система познания // Живая Этика и наука. Вып.1. – М., 2008. – С. 35.

8. *Шапошникова Л.В.* Неизбежность Живой Этики // Защитим имя и наследие Рерихов. – Т. 3. – М., 2006. – С. 11–14.

9. *Рерих Н.К.* Листы дневника. – Т. I. – М., 1999. – С. 24.

10. *Трофимова Е.А.* Николай Рерих... – С. 34.

11. С веком наравне. – Т. 2. – М., 1969. – С. 4.

12. Мир через Культуру. – М., 1990. – С. 93.

13. *Куцарова. М.Н.* Знамя мира – красный крест культуры // Защитим имя и наследие Рерихов. – Т. 3. – Москва, 2006. – С. 161.

14. Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) // Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Права охорона культурних цінностей / Відповід. ред.: Ю.С. Шемшученко, В.І. Акуленко. – К., 1997. – С. 88–101.

15. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Права охорона культурних цінностей / Відповід. ред.: Ю.С. Шемшученко, В.І. Акуленко. – К., 1997. – С.457–459.

16. Там само.

17. *Бондаренко А.А.* Пакт Рериха и Рериховский проект Всемирной Лиги Культуры как комплекс идей гуманной глобализации // Труды конференции “Рериховское наследие”. – Т. 2–3. – СПб., 2004. – С. 49.

Андрес А.О., Рудыка Н.Н. Учение Н.К. Рериха и его влияние на формирование международных принципов охраны культурного наследия
Рерих-философ, Рерих-культуролог всегда искал пути воссоединения старого и нового миров, он был уверен в существовании внутреннего един-

ства человечества. Сохранение культурного наследия всем международным сообществом, как элемента культуры в целом, обеспечивает непрерывную линию преемственности, к тому же, охрана культурной разнообразности мира является одним из важнейших – и по сей день актуальных – аспектов рериховской концепции Культуры и созданной им философской системы.

Важным этапом деятельности Н.К. Рериха стало воплощение в жизнь специального международного договора об охране культурных ценностей во время войны и в мирный период, известного во всем мире как Пакт Рериха. Договор действует и в наше время.

Andres H.O., Rudyka N.M. The doctrine of N.K. Roerich and its influence on international principles of cultural heritage's protection

Roerich, philosopher and culturologue, always looked for the way to rejoin Old World and Today's World - he was confident of an inner unity of the all Humanity. Preservation of cultural heritage, as an element of culture, by all international communities contributes to continuity of cultural succession. To the point, protection of the world's cultural variety is very important, and very actual till now, aspect of the conception of Culture and the philosophical system created by Roerich.

Realization of Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments, as known as Roerich's Pact, became the important stage of N. K. Roerich's work. The treaty has been acting all this time.

О.В. ПРИНЬ

Історичний нарис діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у Донбасі (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.)

У статті висвітлено найбільш показові, важливі події, практичні заходи, які відображають історію діяльності обласних організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у Донбасі.

Вивчення, узагальнення та використання історичного досвіду з охорони пам'яток історії та культури, набутого регіональними осередками Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПК) за радянського часу, допоможе уникнути помилок минулого та використати найбільш дієві напрацьовані пам'яткоохоронні практичні заходи у становленні сучасної системи охорони культурної спадщини.

Повоєнна інтенсивна розбудова держави поставила об'єкти культурної спадщини під загрозу знищення. Держава була не в силах організувати їх повноцінну охорону, і гостра виникла потреба у створенні громадських організацій з охорони об'єктів культурної спадщини та залучення до цієї справи широких верств населення. У середині 1960-х роках в Україні були здійснені